Література

1. Василько В. Микола Садовський та його театр. – К., 1962.
2. Мар'яненко І. Минуле українського театру. Зустрічі, творча праця. – К.: Мистецтво, 1953.
3. Садовський М.К. Мої театральні згадки. – К., 1956.
4. Державний музей театрального мистецтва України, інв. №4056.
5. Обозрение театров. – 1911. – 24 марта.

С.І.Кравченко

Микола Гоголь у польськомовній публіцистиці Євгена Маланюка

Перебуваючи в еміграції на території Польщі у 20-ті та 30-ті роки XX століття (із незначною перервою), Євген Маланюк опублікував велику кількість аналітичних і критичних статей, інформаційних нарисів, оглядів, нотаток у тодішній польській літературній пресі. Серед проблем, яких він торкався у своїх виступах, були літературний процес в Україні та на еміграції, українська культурна традиція, творчість Шевченка, Франка, Лесі Українки, розвиток тогочасної української поезії і багато інших. Мета його польськомовних публікацій – ознайомити ближче пересічну польську читацьку аудиторію зі здобутками української культури, показати її невідомі сторінки. Водночас ці тексти в ідейному сенсі є сколком усієї культурологічної концепції митця, викладеної у його "Книзі спостережень" [5].

З-поміж наскрізних мотивів публіцистичної та літературно-критичної творчості Євгена Маланюка – постать Миколи Гоголя. До неї письменник звертається спочатку епізодично у нарисах літературного процесу в Україні, наприклад, "Про українську літературу" (O literaturze ukraińskiej // Przegląd Współczesny [3, с. 1–22], "Українська література в світлі сучасності" [2, с. 35–42]. Згадує Гоголя і в своїх розвідках про Шевченка, де протиставляє їх як духовних антиподів нації.

У середині 30-х років творчість Гоголя стає предметом окремих монографічних розвідок письменника. З'являється стаття "Таємниця Гоголя" [4], польськомовний варіант статті "Гоголь – Ґоґоль", яка згодом увійшла в "Книгу спостережень". З інформації Леоніда Куценка відомо, що пізніше, вже у 40-і роки, письменник працював над монографією "Гоголь", а у Празькому архіві його сина Богдана

зберігся її перший розділ [1, с. 13].

Тема Гоголя тісно пов'язана із проблемою "малоросійства" українців, або, за словами Л.Куценка, "деморалізації душі українського народу" 300-літньою спільною з Росією історією…". "При цьому вона носить не декларативний характер, а вибудовується на дослідженні психології українця, на доброму знанні історії свого народу" [1, с. 117].

З-поміж шляхів, які обирає Євген Маланюк для глибшого пізнання літературних явищ і реалій дійсності загалом, це "погляд на національність як одвічну, повсюдну та остаточну реальність" [4, с. 53]. Крім національних витоків творчості того чи іншого письменника, враховуються родинне середовище та індивідуальна психологія.

Приступаючи до першої монографічної розвідки про Миколу Гоголя, письменник розглядає наявні в російському, польському та українському середовищі оцінки "цієї шаленої постаті". Однозначність дефініцій поляків і росіян Гоголя як "великого російського письменника", на думку Маланюка, є ознакою того, що деякі важливі риси непересічної постаті митця залишаються не розкритими. Найбільше його вражає те, що й українська інтелігенція не здужала належно оцінити талановитого земляка. Утвердилась і поширилася думка, висловлена академіком С.Єфремовим, про дві душі письменника (тобто українську та російську), яка, за словами дослідника, "звужує проблему до безнадійної софістики і нічого, власне, не з'ясовує" [4, с. 55].

Є.Маланюк ставить собі за мету "відреставрування" правдивого образу Гоголя". Той правдивий образ, він вважає, є національним, українським. "Іншим він бути не може, бо все інше буде абстракцією. Мало того, тільки правдивий, національний образ з'ясує нам і відкриє "таємницю" Гоголя, незглибимий трагізм його життя і творчості, трагізм дотепер лише описаний у численній літературі про письменника, але не з'ясований у своїй суті" [4, с. 55].

На підтвердження "українськості" Гоголя митець наводить конкретні аргументи, а саме працю Мандельштама від 1902 року про стиль Гоголя, у якій доведено, що українська мова була його "мовою душі", що підтверджує лексика, семантика, синтаксис та ін. Крім цього, Маланюк наводить висловлювання із листів митця, де він зізнавався у своєму слабкому володінні російською мовою. Автор вважає, що кожен, кому російська мова є рідною, це відчує. Підтверджує це і український переклад "Тараса Бульби", в якому

проявляється тип справжнього мислення Гоголя.

Мова – зовнішній вияв складних психічних процесів, пов'язаних із культурою і національністю особистості. Тому, на думку Маланюка, "органічна і психічна "реальна дійсність" письменника" є завжди національною і проступає через усякі мовно-графічні зовнішні оболонки [4, с. 56]. Починаючи зі "Старосветских помещиков", у творах Гоголя відтворена національна атмосфера України початку XIX століття – приспана і здеморалізована петербурзькою владою українська шляхта, тепер російські дворяни, а внизу – придушене і закуте Катериною II в кайдани панщини багатомільйонне селянство, в лоні якого згодом "гейзером" народився Шевченко. "У таких умовах, догоряючи національно і будучи не здатною вже до жодного національного поруху, шляхетська верства України народжує людину із рисами генія, наділеного запасом дивовижної, історично спізнілої енергії. Син зубожілого шляхтича і навіть автора популярних свого часу комедійок звичаїв, Гоголь ту мертву тишу, те мертве життя і те провінційне завмирання української історії – відчув. Те відчуття відбилося на всьому, аж до "Мертвих душ" включно, де з такою відвертою гостротою малює галерею, власне, тодішньої української "еліти", – писав Є.Маланюк [4, с. 57].

На думку автора статті, трагедія молодого талановитого митця полягала в тому, що він не мав можливості реалізувати свою творчу енергію на батьківщині, тому змушений був їхати до Петербурга. Мрія і легенда північної столиці, яка існувала в уяві молодого Гоголя, швидко розвіялася невдачами і розчаруваннями. Сум і туга за реальною "Малоросією" призводить до появи ірреальної "Русі", імітацію якої творить для себе в "Вечерах на хуторе" та інших українських повістях. "Так минає в тих страхітливих внутрішніх ваганнях шість років. Лише 6 червня 1836 року отруєний, розбитий, зламаний і, безсумнівно, духовно мертвий, виїжджає за кордон, щоб шукати "батьківщину душі", – зазначає Є.Маланюк, підтверджуючи свої думки цитатами із листів Гоголя до Жуковського [4, с. 59].

Розглядаючи творчий шлях письменника, Євген Маланюк враховує різні фактори: історичний – особливості тієї доби, соціологічний – можливості реалізування свого особистісного потенціалу (для українців ще від часів Петра I це був Петербург), психологічний (внутрішні порухи) та інші. Це надає оцінкам автора розвідки глибини та аргументованості. Цитуючи листи до матері, до Максимовича, Маланюк

показує, що Гоголь постійно марив Гетьманщиною, українськими піснями, кафедрою в Київському університеті, нарікав, що відривається від своєї природи. Реальна Україна та національне почуття віддалялися від Гоголя, породжуючи недосяжний абстрактний образ. Цей процес викликав у душі письменника постійну боротьбу і сум'яття. Є.Маланюк наводить цитати із листів 40-х років XIX ст. до Б.Залеського, О.Толстого, у яких з'являється мотив "умертвіння себе". Він вважає, що поява такої ідеї викликана суперечністю, яка склалася в житті митця. Потенційно будучи представником західного типу культури (української), він змушений був реалізовуватися як творча особистість в умовах антонімічної за своєю суттю культури – східної (російської), із зовсім іншими ідейно-естетичними орієнтирами. Це змушувало ламати власні духовні інтенції, ламати самого себе. Є.Маланюк пише: "Не будемо її тут класифікувати. Лише скажемо, та цивілізація вимагала перш за все "смертовбивства самого себе", самозречення і відривання від органічної цілості, механічного розчинення в аморфній невизначеній "Росії" і невизнання власної, передовсім культурно-національної, окремішності. Такого експерименту природа не терпить. І вже не тільки духовна летаргічна смерть, як у героїв "Мертвих душ", а справжня смерть духу, з її розпадом і гниттям, – буває природнім наслідком такого експерименту. Навіть – неминучий у таких випадках – "містицизм" не врятує…" [4, с. 62].

Аналізуючи типи персонажів, Маланюк підкреслює їх імітаційний характер у ранній творчості (найдосконаліші він бачить у "Тарасі Бульбі"), потім постаті нагадують тіні (у петербурзьких повістях), згодом вони стають двовимірними графічними малюнками, "близькими кубізму Пікассо" [4, с. 63]. Усе це, а також полеміка з Бєлінським, він вважає, є наслідком і підтвердженням зазначеної вище суперечності в житті геніального письменника. Крім цього, аналізується найважливіший, на думку Маланюка, комплекс Гоголя – "хлєстаковство". "Не міг його уникнути і сам творець Хлєстакова, котрий впродовж усього свого життя мусив так трагічно вдавати росіянина, безнадійного патріота імперії, а також творця її літератури", – пише автор розвідки [4, с. 64].

Євген Маланюк у своїй статті "Таємниця Гоголя" та інших вищезазначених розвідках досліджує різні аспекти творчої постаті Миколи Гоголя, висвітлити які неможливо в умовах одного короткого виступу. Це і його вплив на українську та російську літератури,

психологія його творчості та інше. Погляд письменника цікавий, несподіваний і суттєво аргументований. Приваблює глибокий історичний та культурологічний контекст роздумів Є.Маланюка. Свою головну працю про Гоголя польською мовою "Tajemnica Hohola" він завершує такими думками: "Механічна мішанина народів може бути затиснута до межі витривалості зовнішньої форми, котра її пригнічує. Та коли та межа подолана, настає вибух. В останній сцені завжди з'являється справжній ревізор – історія і здирає з Хлєстакова маску" [4, с. 65].

Література

1. Куценко Л. Dominus Маланюк: тло і постать. – К., 2002. – 368 с.
2. Małaniuk E. Literatura ukraińska w świetle współczesności // Wschód. – 1932. – №1–2 (5–6).
3. Małaniuk E. O literaturze ukraińskiej // Przegląd Współczesny. – Kraków. – 1933. – R. XII. – T. XLV. – №132.
4. Małaniuk E. Tajemnica Hohola ("Hohol – Gogol") // Wschód. – 1934. – №2–4.
5. Маланюк Є. Книга спостережень. – Кн. 1. – Торонто, 1962; Кн. 2. – Торонто, 1966.

С.Литвиненко

Поема В.Базилевського "Після карнавалу" як діалог поета з М.Гоголем

Перша половина XIX століття в історії української літератури позначена входженням українських письменників у російську літературу, підтвердженням чого є мешкання ряду українських літераторів на території Росії та своєрідне висвітлення ними української тематики російською мовою. Це явище виникло не тільки внаслідок невизначеності на початку XIX століття шляхів розвитку нової української літератури та невизнання реакційними колами права української мови на розвиток, а і як форма звернення українських письменників до всеімперського читача, їхнє бажання розповісти світові про історію, життя та звичаї українського народу.

Одним із таких українських російськомовних письменників є Гоголь. Полеміка щодо його місця в історії однієї з літератур – української чи російської – між дослідниками не припиняється і досі. Як зазначає один з провідних українських дослідників "гоголівської"